

Надродина Стрибакуваті (Dipodoidea) в колекції Музею природи Харківського університету імені В. Н. Каразіна

Юрій Ільюхін

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна (Харків, Україна)
e-mail: ilyihynura@gmail.com; orcid: 0000-0003-3985-2764

ILYUKHIN, Y. The superfamily Dipodoidea in the collection of the Museum of Nature of V. N. Karazin Kharkiv University. — The superfamily Dipodoidea is represented in collection of the Museum of Nature by 26 specimens of seven species belonging to six genera of three families. Of the species presented in the museum's collections, three species—*Sicista loriger*, *Allactaga major*, and *Stylodipus telum*—are endemics and listed in the Red Book of Ukraine. Five specimens of the collection were obtained from Prof. O. Brauner, and two skin-mounts—*Pygeretmus pumilio* and *Stylodipus telum*—were made in 1885. The collection material consists of study skins, skin-mounts, and osteological specimens stored in good condition and they can be used for scientific and educational purposes.

Вступ

Зоологічні колекції дозволяють упродовж тривалого часу накопичувати унікальні матеріали, що характеризують біорізноманіття фауни, проводити аналіз поширення видів та морфологічні порівняння (Загороднюк *et al.* 2014). Особливо зростає їхня роль тепер, коли багато видів зникли з місць свого колишнього розповсюдження або їх вилов як червонокнижних заборонений. Окрім того, внаслідок військових дій і складної політичної та епідеміологічної ситуації унеможлиблюється збір зоологічного матеріалу на значних територіях як нашої, так і інших країн.

У цій статті наведено опис колекції надродини Стрибакуватих (Dipodoidea), що зберігається в Музеї природи Харківського національного університету (МПХУ). Робота є продовженням інвентаризації теріологічної колекції МПХУ, результати якої поступово викладаються в публікаціях, зокрема стосовно хижих родини псових (Ільюхін & Криволапов 2013) та родини котових (Ільюхін & Криволапов 2015), надряду унгулят (Ільюхін 2016), ряду рукокрилих (Ільюхін 2018) та родини ведмедевих (Ільюхін 2020).

Матеріал та позначення

Описані у цій праці зразки у вигляді опудал, тушок і краніологічного матеріалу представлено в експозиції та наукових фондах МПХУ.

Таблиця 1. Обсяг наявного матеріалу за систематичними групами
 Table 1. Volume of available materials by systematic groups

Родина	Роди і обсяг видів	Вид і кількість зразків
Sicistidae	<i>Sicista</i>	<i>Sicista loriger</i> (3)
Allactagidae	<i>Allactaga</i>	<i>Allactaga major</i> (14) <i>Allactaga sibirica</i> (1)
Dipodidae	<i>Pygeretmus</i>	<i>Pygeretmus pumilio</i> (1)
	<i>Salpingotus</i>	<i>Salpingotus classicaudata</i> (1)
	<i>Dipus</i>	<i>Dipus sagitta</i> (1)
	<i>Stylodipus</i>	<i>Stylodipus telum</i> (5)
Разом: 3 родини	6 родів	7 видів, 26 зразків

В експозиційній та фондovій частинах Музею природи ХНУ зберігаються 26 зразків Dipodoidea. Опис колекції наведено у систематичному порядку, за родинами. Наукові назви таксонів взято з відповідних оглядів (Павлинов 2003; Загороднюк & Ємельянов 2012).

Скорочення, що прийняті у тексті: МПХУ — Музей природи Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна; Р.Ф. — Російська Федерація; М — самець; F — самка; S — стать не визначена; leg. — колектор; чер. — череп; пов. — повний (череп з нижньою щелепою); обл. — область; м. — місто; р. — рік.

Загальна характеристика колекції

У колекції МПХУ надродина Стрибакуватих (Dipodoidea) представлена 26 зразками, які належать до 7 видів, 6 родів трьох родин — Sicistidae, Allactagidae та Dipodidae (табл. 1). Всі зразки представлені у вигляді опудал, тушок та остеологічного матеріалу, вони перебувають в окремому фондovому приміщенні та (або) виставлені у експозиції.

Родина Мишівкові — Sicistidae Allen, 1910

Під Мишівка — *Sicista* Gray, 1827

Мишівка степова — *Sicista loriger* Nathusius, 1840. Вид представлений в колекції МПХУ трьома зразками: 1. № 14343, тушка без чер., М, Р.Ф., Ростовська обл. «біля Цимліс. берег Дону, у пісках. 12.VI.1951» leg. Г. Белашов, наведено проміри, експозиція. 2. № 2121/3258, тушка без чер., F, «кафедра зоології хребетних» leg. Солуквадзе, фонди. 3. № 104, опудало, М, «Україна», експозиція. Зразок з місцезнаходження «Цимліс» зберігається як «лісова», а його проміри за етикеткою — L = 68, Ca = 62, Au = 14, Pl = 11 мм. Такі значення є нетиповими для цього виду (і в цілому надвиду) і, очевидно, що проміри L/Ca та Au/Pl поплутані місцями (І. Загороднюк, особ. повід.), що підтвердило перемірювання по сухому зразку.

Родина Тушканові — *Allactactahidae* Vinogradov, 1925

Під Тушкан — Allactaga Cuvier, 1837

Тушкан великий — *Allactaga major* Kerr, 1792. Представлений в МПХУ 14 зразками: 1. № 2299/2930, тушка з чер., М, Україна, «Харків Захарін хут. Толоки 24.VI.33 жив у неволі до 10.VII.33», leg. Маньковський, наведено проміри, фонди; 2. № М-1846. ІФ685, тушка без чер., Ф, Україна, Одеська обл. Володимирське лісництво 7.07.1936 р., leg. Федоровський К., фонди; 3. № М-1845. ІФ686, тушка без чер., М, «Ворон...?» 17.08.1938, без даних, фонди; 4. № М-1847. 2924, тушка без чер., М, Р.Ф., Ростовська обл., «около ст. Целины на МТФ» 19.06.1951, leg. Колесников І. М., наведено проміри, фонди; 5. № 122, опудало, S, Україна, Сумська обл., м. Боромля, 1956 р., фонди; 6. № 124, опудало, S, Україна, Сумська обл., м. Боромля, 1956 р., фонди; 7. — 10. № 6629, 6630, 6631, 6632, опудала, S з біогрупи (рис. 1), Україна, Сумська обл., м. Боромля, 1956 р., виставлені у експозиції, колектор останніх шести зразків Грубант В. М., а виготовила їх Тимофеева О. П.; 11. № М 753/57. 1017., чер. пов., S, Р.Ф., «В. Дон, Маргарітовка Рост. у. Дон. обл.», leg. Браунер О. О.; 12. № М 753/58. 1018., чер. пов., S, без місця добичі, leg. Браунер О. О., фонди; 13. № М 52, опудало, S, juv, без даних, фонди. 14. № М 202-ОП, опудало, S, без даних, експозиція.

Тушкан стрибуна — *Allactaga sibirica* Forster, 1778. 1 зразок: № 2301/2929, тушка з чер., М, Р.Ф., Читинська обл., Ононський район «пять Арсокутуй, степь разнотравно-злаковая» 26.05.1962, leg. Леонтьев А., наведено проміри; фонди (рис. 2).

Під Тушканчик — Pygeretmus Gloger, 1841

Тушканчик малий — *Pygeretmus pumilio* Kerr, 1792. В колекції МПХУ є 1 зразок: № 126, опудало, S, 1885 р., без даних, виставлено на експозиції (рис. 4).

Родина Стрибачкові — *Dipodidae* Fischer, 1817

Під Стрибачок — Salpingotus Vinogradov, 1922

Стрибачок жирнохвостий — *Salpingotus crassicauda* Vinogradov, 1922. В колекції МПХУ є один зразок: № М-34, опудало, S, без місця знахідки, 13.06.1969, leg. Духаметов М., виг. Г. П. Дмитренко у 1977 р., експозиція (рис. 3).

Під Стрибак — Dipus Zimmermann, 1780

Стрибак мохноногий — *Dipus sagitta* Pallas, 1773. В колекції МПХУ є один зразок: № М 753/59. 1362., чер. без нижньої щелепи, S, Р.Ф. «Астрахань», leg. Браунер О. О., фонди.

Рис. 1. Біогрупа *Allactaga major*. Фото А. Луначека.

Рис. 2. Тушка *Allactaga sibirica*. Фото А. Луначека.

Рис 3. Опудало *Salpingotus crassicauda*. Фото А. Луначека.

Рис. 4. Опудало *Pugeretmus pumilio*. Експонат 1885 р. Фото А. Луначека.

Рід Кандибка — Styloidipus Allen, 1925

Кандибка пустельний — *Styloidipus telum* Lichtenstein, 1823. В колекції МПХУ є 5 зразків: 1. № 125, опудало, S, 1885 року, без даних, виставлено до експозиції; 2. № 753/60. 1310., чер. і половина нижньої щелепи, S, Україна, «Дніпр. у. Тавр. губ.», leg. Браунер О. О., фонди; 3. № 2298/2928, тушка з

чер., Ф, Р.Ф., Астраханська обл., Степновський р-н, с. Садове (Б. Кегульба) 23.06.1951, leg. Терьохін, фонди; 4. № 2297/2920, тушка з чер., Ф, Р.Ф., Астраханська обл., Степновський р-н, с. Садове (Б. Кегульба) 23.06.1951, leg. Терьохін, фонди; 5. № 2933, тушка з чер., S, без даних, фонди.

Аналіз складу колекції

Колекція надродини Стрибакуватих (Dipodoidea) в МПХУ, хоч і невелика за кількістю, а вона налічує 26 експонатів семи видів, має значну наукову цінність. Загалом ця надродина — найбільш унікальна група гризунів фауни України: всі 6 видів, що відомі в складі фауни України, є червонокнижними. З семи видів, що представлені в колекції МПХУ, три види — *Sicista loriger*, *Allactaga major* та *Stilodipus telum* — є ендеміками нашої фауни і занесені до Червоної книги України (Акімов 2009).

Найповніше з Dipodoidea в колекції МПХУ представлений вид *Allactaga major* — 14 зразків; *Stilodipus telum* представлений п'ятьма зразками; *Sicista loriger* — трьома; *Pygeretmus pumilio*, *Allactaga sibirica*, *Salpingotus crassicauda* та *Dipus sagitta* — лише по 1 зразку.

Місця знахідок відомі для 17 зразків, з них 10 здобуті в Україні, 7 зразків — у РФ. Два зразки є дуже давніми — *Pygeretmus pumilio* і *Stilodipus telum* виготовлені 1885 р. (135 років тому), всі інші (можливо крім чотирьох недавованих, що отримані від проф. О. Браунера), здобуті у XX ст.

З усього наявного в колекції матеріалу 9 зразків виставлено в експозиції у вигляді опудал, 17 зразків зберігаються у наукових фондах у вигляді остеологічного матеріалу, опудал і тушок.

Колекція надродини Стрибакуватих в МПХУ зберігається у належному стані і може використовуватися у наукових і просвітницьких цілях.

Колектори

Найбільше зразків Dipodoidea в колекції МПХУ — шість — здобуто В. М. Грубантом (директор МПХУ у 1946–1975 рр.). Чотири зразки отримано від проф. О. Браунера, два — від Терьохіна і по одному — від Маньковсько-го, А. Леонтьєва, І. Колесникова, К. Федоровського та М. Духаметова.

Подяки

Щиро дякую І. Загороднюку (ННПМ) за ідею статті та редагування тексту рукопису, а також А. Луначеку за фотографування колекційних зразків.

Література

- Акімов, І. А. (ред.). 2009. *Червона книга України*. Глобалконсалтинг, Київ, 1–600. [Akimov, I. A. (ed.). 2009. *The Red Data Book of Ukraine*. Globalconsulting, Kyiv, 1–600. (In Ukrainian)]
Загороднюк, І. В., І. Г. Смелянов. 2012. Таксономія і номенклатура ссавців України. *Вісник Національного науково-природничого музею*, 10: 5–30. [Zagorodniuk, I. V., I. G. Emelianov. 2012.

- Taxonomy and nomenclature of mammals of Ukraine. *Proceedings of the National Museum of Natural History*, 10: 5–30. (In Ukrainian)]
- Загороднюк, І., І. Смельянов, О. Червоненко. 2014. Зоологічні колекції та музеї як осередки дослідження біорізноманіття. *Зоологічні колекції та музеї*. За ред. І. Загороднюка; Національний науково-природничий музей НАН України. Київ, 6–9. ISBN 978-966-02-7388-7. [Zagorodniuk, I., I. Emelianov, O. Chervonenko. 2014. Zoological collections and museums as centres of biodiversity investigations. In: Zagorodniuk, I. (ed.). 2014. *Zoological Collections and Museums*. National Museum of Natural History, National Academy of Sciences of Ukraine. Kyiv, 6–9. (In Ukrainian)]
- Павлинов, И. Я. 2003. *Систематика современных млекопитающих*. Изд-во Моск. ун-та, Москва, 160–191. [Pavlinov, I. Y. 2003. *Systematics of Recent Mammals*. Moscow Univ. Publ., 160–191. (In Russian)]
- Ильяхин, Ю., В. Криволапов. 2013. Краниологическая коллекция сем. Псовых Canidae Gray, 1821 в фондах Музея природы Харьковского национального университета им. В. Н. Каразина. *Історія і сьогодення музею: Матеріали конференції* (Чернівці, 2013), Чернівці, 219–223. [Plyukhin, Y., V. Krivolapov. 2013. Craniological collection of family Canidae Gray, 1821 in the funds in the Museum of Nature at V. N. Karazin Kharkiv National University. *History and Today of Museum: Proceedings of Conference* (Chernivtsi, 2013), Chernivtsi, 219–223. (In Russian)]
- Ильяхин, Ю., В. Криволапов. 2015. Род Felis в остеологической коллекции профессора А. А. Браунера в музее природы Харьковского национального университета им. В. Н. Каразина. *Природничі музеї: роль в освіті та науці* (Матеріали конференції; Київ, 2015). Національний науково-природничий музей НАН України, Київ, 52–53. [Plyukhin, Y., V. Krivolapov. 2015. Genus Felis in the osteological collection of Professor O. O. Brauner in the Museum of Nature at V. N. Karazin Kharkiv National University. *Natural History Museums: Role in Educations and Science*. Kyiv, 52–53. (In Russian)]
- Ильяхин, Ю. 2016. Представники надряду Ungulata в колекції проф. О. Браунера в Музеї природи Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. *Theriologia Ukrainica*, 14: 44–55. [Plyukhin, Yu. 2016. Representatives of the superorder Ungulata in Prof. O. Brauner's craniological collection in the Museum of Nature at V. N. Karazin Kharkiv National University. *Theriologia Ukrainica*, 14: 49–55. (In Ukrainian)]
- Ильяхин, Ю. 2018. Представники ряду Chiroptera в колекції Музею природи Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. *Theriologia Ukrainica*, 16: 77–84. [Plyukhin, Y. 2018. Representatives of the order Chiroptera in the collection of the Museum of Nature at V. Karazin Kharkiv National University. *Theriologia Ukrainica*, 16: 77–84. (In Ukrainian)]
- Ильяхин, Ю. 2019. Представники родини Ursidae (ведмедеві) в Музеї природи Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. *Природнича музеологія. Випуск 5*. За ред. І. Загороднюка. ННПМ НАН України. Київ, 170–174. [Plyukhin, Yu. 2019. Representative of the family Ursidae in the collection of the Museum of Nature of V. N. Karazin Kharkiv National University. *Natural History Museology. Volume 5*. Ed. by I. Zagorodniuk. Natl. Mus. Nat. Hist., NAS of Ukraine; Kyiv, 170–174. (In Ukrainian)]

Резюме

ІЛЬЮХІН, Ю. Надродина Стрибакуваті (Dipodoidea) в колекції Музею природи Харківського університету імені В. Н. Каразіна. — У колекції надроддини Dipodoidea у Музеї природи зберігається 26 зразків, які належать до 7 видів 6-ти родів з трьох родин. Із видів, представлених у колекції МПХУ, три види — *Sicista loriger*, *Allactaga major* і *Stylodipus telum* — є ендеміками нашої фауни і занесені до Червоної книги України. П'ять зразків з колекції отримані від проф. О. Браунера, два зразки — опудала *Pygeretmus pumilio* і *Stylodipus telum*, виготовлені ще у 1885 році. Матеріал колекції представлений у вигляді опудал, тушок і остеологічних зразків, зберігається у належному стані і може використовуватись у наукових і просвітницьких цілях.